

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNİN FƏLSƏFİ ASPEKTLƏRİ

Afaq RÜSTƏMOVA

*AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun
"İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfəsi və
sosiologiyası" şöbəsinin müdiri,
fəlsəfə elmləri doktoru*

SİVİLİZASIYANIN MÜASİR MƏRHƏLƏSİNDƏ ÜNSİYYƏTİN SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Fəlsəfi düşüncənin tarixi inkişafı boyunca dilin nəzəri problemləri görkəmli alimləri, filosofları, dilçiləri düşündürüb. Diqqət mərkəzində isə dilin meydana gəlməsi, onun təbiəti, müxtəlif dövrlərdə və cəmiyyətlərdə gerçəkləşdirdiyi funksiyaların spesifikliyi və s. məsələlər olub. Müasir ictimai münasibətlər sistemində də dilin inteqrasiya rolunun düzgün başa düşülməsi bu sualların cavabından çox asılıdır. Bugün dil ən vacib problemlərdən biri olaraq qarşıya çıxır. Bu, ilk növbədə, "informasiya", "ünsiyyət", "kommunikasiya", "mədəniyyət" və s. kimi sosial parametrlərin insan cəmiyyətinin inkişafında kəsb etdiyi böyük əhəmiyyət və dilin rolu ilə şərtlənir. Ünsiyyətin modelləşdirilməsi, süni intellektin yaradılması, insan beyninin funksiyalarının modelləşdirilməsi və s. kimi vacib məsələlərin düzgün həll yollarının tapılması bilavasitə bu problemlərin metodoloji cəhətdən düzgün əsaslandırılması ilə bağlıdır.

Dil işarələr sistemi olaraq, insan və cəmiyyət həyatında mühüm funksiyalar icra edir. Bu mənada onun ünsiyyət funksiyası əlahiddə mahiyyət daşıyır, çünki bu və ya digər şəkildə insan həyatı ünsiyyətlə bağlıdır. Ünsiyyət bəşər övladının həyatında bütün dövrlərdə mühüm əhəmiyyət kəsb edib və dünya durduqca bu, davam edəcək. Bununla belə, ünsiyyət haqqında saysız-hesabsız əsərlər yazılsa da, tədqiqatlar aparılsa da, bu fenomenin kiçik bir probleminin tam həll olunduğu haqqında fikir söyləmək çətindir, çünki mahiyyət etibarilə ünsiyyət elə bütövlükdə insanın varlığı, mövcudluğu deməkdir. *İnsanın öz daxili aləmi və ətrafı ilə ünsiyyət qurmaq bacarığı onun həyatının ən çətin sınağıdır* və bunu gerçəkləşdirmək üçün onda bir çox kəfiyyətlər olmalıdır. Təbii ki, bu məsələ çox mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Bir məqamı isə mütləq qeyd etmək lazımdır ki, ünsiyyətin, qarşılıqlı anlaşmanın reallaşmasında ən ümdə məqam özündən əvvəl qarşıdakını görmək, onun fikirlərinə diqqət yetirmək və bundan sonra şəraitə, məqama, kontekstə uyğun fikir söyləmək mühüm əhəmiyyət daşıyır. Ancaq bugünkü dünyada həyatın bütün sahələrində müşahidə olunan şəraitə ondan ibarətdir ki, əksər hallarda hər kəs yalnız öz fikrinin, öz düşüncəsinin düzgün olduğu qənaətindədir və heç bir alternativini qəbul etmir. Təbii ki, belə şəraitdə ünsiyyətdən danışmaq əbəsdir. İşin təşviş doğuran məqamı da məhz elə bundadır. Çünki anlaşmaya niyyət olmadan, qarşıdakının fikirlərinə etinasız, aşağılayıcı münasibət bəşəriyyətin sonuna gətirib çıxara bilər.

Elmi ədəbiyyatda "kommunikasiya" və "ünsiyyət" ifadələrinə müxtəlif səpkili, fərqli münasibətlər izlənilir və bu baxımdan mövcud yanaşmalara diqqət yetirməyə cəhd edək. Qeyd ediləni kimi, *insan həyatında ünsiyyət, kommunikasiya proseslərinin əlahiddə rolu vardır. Ona görə də ünsiyyət, kommunikasiya məsələləri kommunikativistika, fəlsəfə, psixologiya, sosiologiya, kulturologiya, linqvistika ilə məşğul olan mütəxəssislərin daima diqqət mərə-*

kazındadır. Ünsiyyət proseslərinə XX əsrin ikinci yarısından etibarən daha çox əhəmiyyət verilməyə başlandı. 1950-1960-cı illərdə məlumatların formalizasiyası, onların kodlaşdırılması və kodsuzlaşdırılması və s. məsələlər diqqət mərkəzinə gətirildi. Tədqiqatlar o dövr üçün yeni olan kibernetika və informatika elmləri istiqamətində aparılırdı və ünsiyyət burada birtərəfli informasiya prosesi kimi nəzərdən keçirilirdi. Daha çox məlumatın formalizasiyasına diqqət verilir. 1960-1970-ci illərdə ünsiyyət prosesinin ayrı-ayrı aspektləri psixoloqları və lingvistləri maraqlandırməğa başladı. Psixoloqlar və lingvistlər, əsasən, ünsiyyətin psixoloji və sosial xarakterinə, kommunikativ aktların semantik interpretasiyasına, nitqin qayda və xüsusiyyətlərinə diqqət yetirirdilər. 1980-ci ildə ünsiyyətin sosial mahiyyətinin təhlili ilə məşğul olan sosioloqlar onun müxtəlif üsullarını öyrənməyə cəhdlər göstərdilər. Bu araşdırmalarda cəmiyyətin inkişaf qanunauyğunluqlarına, onun üzvlərinin qarşılıqlı əlaqələrinə, şəxsiyyətin, təşkilatların, ictimai institutların təşəkkülünə diqqət yetirildi. Təqribən o dövrlərdə ünsiyyətin məntiqi-semantik və kulturoloji mahiyyətinə maraq artdı. Bu elmi istiqamətlərin çərçivəsində ünsiyyətin bu və ya digər mədəniyyətə tipinə aid olmasını müəyyənləşdirmək mümkün oldu.

Ünsiyyət prosesini təhlil edərkən xarici tədqiqatçılar daha çox "kommunikasiya" anlayışından istifadə edirlər. "Ünsiyyət" sözü fikir, informasiya mübadiləsini, insanlar arasında emosional təəssüratları ifadə edir. Bu mənada ünsiyyət və kommunikasiya arasında fərq yoxdur. Yəni burada ünsiyyət dilin kommunikativ funksiyasının müxtəlif nitq situasiyalarında reallaşdırılması kimi başa düşülür. Lakin hadisənin mahiyyətinə dərinlən vardiqdə müəyyən fərqliliklərin mövcud olduğu məlum olur. Məsələn, psixologiyaya və sosiologiyaya aid ədəbiyyatlarda ünsiyyət və kommunikasiya sinonimik deyil, kəsişən ifadələr kimi nəzərdən keçirilir. Burada XX əsrin əvvəllərində yaranmış kommunikasiya terminin-

dən, informasiyanın bir insandan digərinə ötürülməsi prosesində istifadəsindən, eləcə də sosial proseslərə təsir etmək məqsədilə cəmiyyətdə informasiya mübadiləsindən söhbət gedir. Ünsiyyət isə insanların qarşılıqlı münasibətlərində idraki və affektiv-qiyəmətləndirici informasiya əlaqəsi kimi nəzərdən keçirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ünsiyyət kateqoriyası sosial-humanitar elmlərin aparıcı terminlərindən biridir. O, sosial və şəxsiyyətlərarası münasibətlərin qurulmasında və tənzimlənməsində mürəkkəb xarakterə malik bir prosesdir və həmsöhbətlə dərk etmə və qarşılıqlı əlaqə sayəsində reallaşır. Hesab etmək olar ki, bu mənada kommunikasiya ünsiyyət prosesinin tərkib hissəsidir, yəni burada kommunikasiya ünsiyyət anlayışı ilə eyniyyət təşkil etmir, çünki onları fərqləndirən cəhətlər də mövcuddur. Əvvəla, kommunikasiya ünsiyyətin mühüm olsa da, yeganə komponenti deyil. Məlumatların qəbul edilməsi və ötürülməsində çoxşaxəli proses olan kommunikasiya ünsiyyət subyektləri arasında davamlı olaraq yaranan fərdlərarası mürəkkəb əlaqələri, eyni zamanada, demək olar ki, bütün insanların qarşılıqlı ünsiyyətdə istifadə etdikləri obrazlı təfəkkürü əhatə edə bilmir. Lakin məhz bu prosesdə qruplar arasında birgə fəaliyyət optimallaşır, çünki məqsədyönlü informasiya mübadiləsinin reallaşması üçün bir sıra üsullar mövcuddur: qrupa aid ümumi dil və dialekt, müvafiq termin və anlayışlar, qrupun nümayəndələrinə aydın olan qeyri-verbal işarələr, simvollar və s. Beləliklə, belə bir ümumiləşdirmə aparmaq olar ki, kommunikasiya informasiya mübadiləsidir, ünsiyyət isə daha çox ünsiyyətə girən subyektlərin qarşılıqlı əlaqələrində onların psixoloji vəziyyətlərinə təsiri, eləcə də bu prosesdə fərdi xüsusiyyətlərin dərkini nəzərdə tutur.

Aparılan təhlillərdən alınan qənaətə görə, "kommunikasiya" və ya "ünsiyyət" anlayışlarından mahiyyəti üzrə istifadə etmək daha məqsədəuyğundur.

Hazırda texnologiyanın sürətli inkişafına imkan yaradan informasiya əsri sürətli, qlobal kommunikasiyalara və şəbəkə texnologiyalarına əsaslanan müasir cəmiyyət formalaşdırır. Belə cəmiyyətdə ünsiyyət xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və qeyd edilən kontekstdə xarici dillərin öyrənilməsinin vacibliyi ön plana keçir. İngilisin dili bu sırada ön plandadır. Bunun da yetərli səbəbləri vardır. Belə ki, hazırda transmilli korporasiyaların inkişafı ingilisin dilinin fəaliyyət dairəsinin genişlənməsinə səbəb olur, çünki bu təşkilatların baş qərarqahları Şimali Amerikada, Qərbi Avropada və Yaponiyada yerləşir. Transmilli korporasiyalar qeyri-ingilis dilli ölkələrdə yerli şirkətlər yaratdıqları zaman, bir qayda olaraq, ingilisin dilini ünsiyyət dili kimi tələb edirlər. Eyni zamanda, ingilisin dili əksər beynəlxalq təşkilat və konfranslarda, elmi və bir sıra akademik nəşrlərdə, beynəlxalq bank işində, beynəlxalq turizm, beynəlxalq hüquq və insan hüquqlarında, informasiya texnologiyalarında və İnternet vasitəsilə ünsiyyətdə işçi dil kimi fəaliyyət göstərir. İngilisin dilinin internetdə üstünlük təşkil etməsi bu dilin fəaliyyət dairəsini genişləndirir. Bir çox Avropa ölkələri, o cümlədən Almaniya, Fransa, İtaliya, İspaniya, İsveçrə və s. ölkələr uzun illərdir ki, ingilisin dili, qismən fransız və digər Avropa dilləri vasitəsilə ünsiyyət qurur.

Bugün ünsiyyət vasitəsi olaraq ingilisin dilinin dünya miqyasında aparıcı mövqeyi danılmazdır. Lakin bir sıra Afrika ölkələrində fransız, keçmiş SSRİ-də isə rus dilinin fəaliyyət dairəsinin geniş olmasını da qeyd etmək lazımdır. Bununla belə, bu ölkələrdə də, xüsusilə beynəlxalq sferalarda, ingilisin dilindən daha geniş şəkildə istifadə tendensiyası özünü göstərir. İlk baxışdan belə qənaət yarsansa da, gerçəkdə fərqli situasiyalar da müşahidə olunur. Belə ki, məşhur ingilisin linqvisti D.Qraddol əmindir ki, yer üzünə hakim olan ingilisin dilində danışanların sayı getdikcə azalır və bu tendensiya davam etdikcə o (yəni ingilisin dili) öz statusunu itirəcəkdir. İn-

ternetdə ikinci ən işlək dil Çin dilidir. Müasir cəmiyyətdə internetin əsas informasiya qaynağı olması nəzərə alınarsa, bu dillərin dominantlığı bir çox məsələlərdən xəbər verir. 1,2 milyarddan çox insan çin dilinin müxtəlif variantlarında danışırlar. Bu, ingilisin dilini doğma dil hesab edənlərin sayından üç dəfə çoxdur. D.Qraddolun fikrincə, ingilisin dili 2050-ci ildə üçüncü yerə enəcək, ikinci yeri isə ispan və ərəb dilləri də daxil olmaqla, Asiya və Hind-Avropa dilləri bölüşəcəklər.¹ Qlobal dünyada artıq müəyyən süni dil vasitəsilə beynəlxalq ünsiyyətin gerçəkləşdirilməsi ətrafında ciddi müzakirələr gedir və bu dilin esperanto dili olması ideyası üzərində daha çox dayanılır. Arqument olaraq göstərilir ki, millətlər arasında real ünsiyyətin gerçəkləşməsinə nail olmaq üçün süni dilə ehtiyac vardır.

Hazırda ingilisin dilinin geniş şəkildə yayılmasına baxmayaraq, bu dil beynəlxalq ünsiyyət vasitəsi rolunu effektiv şəkildə icra edə bilmir, çünki ingilisin dili təbii dil olaraq milli özünəməxsusluğa malikdir. Məhz bu cəhət fərqli dillərdə danışan insanlar arasında anlaşmanı çətinləşdirir. Çünki dil həm də fərqli mədəniyyət, təfəkkür, dünyagörüşü deməkdir. Digər baxımdan, ingilisin dilinin dünya miqyasında funksiyasının getdikcə daha çox artması linqvistik imperializm meyillərinin yaranmasına səbəb olur. Bu isə imperializmin digər təzahürlərinin formalaşmasına münbit zəmin yarada bilər. Hesab olunur ki, qeyd edilən mənada problemin ən uğurlu həlli beynəlxalq əlaqələrdə süni dildən istifadədir və belə bir fikir irəli sürülür ki, esperanto beynəlxalq kommunikasiya proseslərində daha müvafiq fəaliyyət nümayiş etdirə bilər. Yəni artıq bir əsrdən çoxdur ki, dünyanın 120-dən çox ölkəsində aprobeziyadan keçmiş, milyonlarla tərəfdaşı olan esperantonun üstün cəhətləri ondan iba-

¹ Graddol D. English On Decline For World Youth // www.guardian.co.uk.britain/article.27.02.2004.c.1.

rətdir ki, o həm tələffüz, həm istifadə, həm də yazılış baxımından çox sadə və rahatdır.

Yüz illər boyunca mədəni ikidillilik prosesi mövcud olub. Bu mənada yazılı dil hər zaman elitar mövqə tutub. Görünür, buna görə yazılı dillər çox zaman müqəddəs hesab olunublar. Nadir hallarda yazılı ana dili çoxluğa aid olub. Belə şəraitə malik olan sivilizasiyalar tez bir zamanda tərəqqi edə biliblər. Buna misal olaraq, Qədim Yunanıstanı və Romanı göstərmək olar. Yeni eranın əvvəllərinə və orta əsrlərə mədəni ikidillilik şəraiti xarakterik olub. Yəni kilsədə, təhsildə, elm sahəsində dövr üçün nüfuz kəsb edən dillərdən (sanskrit, venyan, qədim yunan, latın, ədəbi ərəb, klassik fars, kilsə slavyan), gündəlik ünsiyyətdə isə (o cümlədən yazılı, lakin "sadə") yerli, xalq dillərindən istifadə olunub. Mədəni ikidillilik situasiyası sabit olub: latın dili 1000 il boyunca Qərbi xristianlığının və mədəniyyətinin; kilsə slavyan dili yeddi yüz il ərzində pravoslav slavyanların ədəbi dili olub. Yəni uzun əsrlər boyunca, müəyyən mənada, yad dillər "doğru" dil kimi qəbul edilib. Təbii ki, belə şəraitdə dillərə demokratik münasibətdən danışmaq olmaz. Mədəni ikidillilikdən milli dilə keçid prosesi dillərin demokratikləşməsində mühüm addım kimi qiymətləndirilə bilər. Sosiumun öz etnik dilini kilsənin, məktəbin, yüksək mədəniyyətin dili kimi qəbul etməsi yeni tip ədəbi dilin yaranmasından xəbər verir. Bu dil artıq yalnız dar çərçivədə xüsusi mahiyyət kəsb edən funksiyaları yerinə yetirməklə məhdudlaşmır, o, çoxfunksiyalı və açıqdır. Kənar dilin ədəbi xalq dili ilə əvəz edilməsi sayəsində normativ nitqin ifadə sahələri, həmçinin dil standartlarının daşıyıcılarının sosial tərkibi genişləndi. Bu da öz növbəsində, dil normalarının demokratikləşməsi və ondan istifadə üsullarının liberallaşdırılması prosesini gerçəkləşdirdi. Buradan belə bir sual yarana bilər ki, dilin demokratikləşməsi dil siyasəti ilə əlaqədar ola bilərmi? Təbii ki, ədəbi dil tipinin dəyişilməsi dillərin demokratikləşməsi tarixində kifayət qədər

genişmiqyaslı proses olmasına baxmayaraq, onu dil siyasətinin nəticəsi kimi qəbul etmək olmaz. Çünki dillərin demokratikləşməsi prosesi mədəniyyətin, sivilizasiyanın, kommunikasiya texnologiyalarının inkişafında uzunmüddətli, təbii tendensiya daşıyır. Latın və ya kilsə slavyan dillərinin xalq dilləri tərəfindən sıxışdırılması tamamilə fərqli hadisələrin nəticəsidir. Bu, ilk növbədə, ictimai varlığın intensivləşməsi və insan birliklərinin homogenləşməsi ilə əlaqədardır. Milli mədəniyyətlərin əsas dili kimi xalq dillərinin fəaliyyətlərinin möhkəmlənməsi və genişlənməsi feodal quruluşdan industrial quruluşa keçidlə, ictimai həyatın sekulyarlaşması, şəhər əhalisinin sayının artması, kitab çapının, təhsilin geniş yayılması, aşağı səviyyəli xalq mədəniyyətinin tədricən kütləvi mədəniyyətə transformasiya olunması və s. ilə əlaqədar olub.

Q-4838
Hazırda sosial nəzəriyyədə böhran vəziyyətinin hökm sürdü-
yü mübahisə olunur. Bu böhranın bir sıra səbəbləri vardır, lakin
əsas səbəb sosial realıqda baş verən dəyişikliklər, transformasiya
prosesləridir. Industrial cəmiyyətdən postindustrial, yəni informa-
siya cəmiyyətinə keçidin yaratdığı yeni şərait klassik nəzəriyyələrdən
çıxış etməklə təhlilə tabe olmur. Çünki sosial nəzəriyyə hər
hansı bir müəyyənliyin əldə edilməsində rəşional təhlilin mümkün-
lüyünü nəzərdə tutur. Təbii ki, yeni şərait, yəni inkişafın informa-
siya modeli informasiya cəmiyyətinin kommunikativ xarakterinə
adekvat olan nəzəriyyələrin işlənilməsinə tələbat yaradır. Bu şərait
kommunikativ problematikanı aktuallaşdırır və proseslərə tamamilə
fərqli yanaşma tələb edir, çünki artıq cəmiyyət hər hansı bir sosial
təsisat kimi deyil, sosial proseslərin həm dinamikasını, həm də
mahiyətini əhatə edən kommunikativ mexanizm kimi nəzərdən keçirilir.
Sosial proseslərin kommunikasiya nöqtəyindən əvvəlindən araşdırılması
sosial elmlərin təməl intensivləşməsi (şüurun, təfəkkürün hər hansı bir
obyektə yönəldilməsi) ifadə edir.

Kommunikasiya proseslərini bu və ya digər kontekstdən xarakterizə edən müxtəlif səpkili nəzəriyyələr mövcuddur, lakin müasir sosial tədqiqatlar içərisində daha çox iki konsepsiyaya önəm verilir: Habermasın kommunikativ fəaliyyət nəzəriyyəsi və Lumanın sistem nəzəriyyəsi. Bu iki nəzəriyyənin qeyd edilməsinin məntiqli səbəbləri vardır. Belə ki, burada hər iki filosofun tədqiqatlarında ənənəvilik prinsipinin nəzərə alınması müşahidə olunur. Yəni Habermasın kommunikativ fəaliyyət nəzəriyyəsi Frankfurt məktəbinin ideyalarına əsaslanır, Lumanın konsepsiyası isə sistem nəzəriyyəsi ilə kommunikasiya nəzəriyyəsinin sintezini ehtiva edir. Bu qəbildən olan kommunikativ modellərin mühüm mahiyyəti ondan ibarətdir ki, burada tədqiqatların əsasını sosial reallığın representativ formaları deyil, kommunikativ mexanizmlər təşkil edir. Qeyd edilən yanaşma sosial nəzəriyyənin inkişafında yeni mərhələ kimi dəyərləndirilir. Təbii ki, sosial tədqiqatların aparılmasında varislik prinsipi, fəlsəfi analiz mahiyyətində baş verən transformasiyaların analizi mühüm əhəmiyyət daşıyır, lakin bunlar sosial proseslərin autentik (həqiqi, doğru) təhlili problemi tam əhatə edə bilmir. Sosial mühitin informatizasiyası proseslərinin məhz kommunikasiya nəzəriyyəsi nöqteyi-nəzərindən təhlili isə zərurət olaraq özünü göstərir. Burada əsas məsələ informasiya cəmiyyətində kommunikasiya proseslərinin mahiyyətini ifadə edən kommunikasiya modellərinin seçilməsidir. Lumanın və Habermasın təqdim etdikləri modellər, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, müxtəlif parametrləri nəzərdə tutsa da, əsas olaraq kommunikasiyanın konseptuallaşmasının müxtəlif üsullarını ehtiva edirlər.

Dünyəvi həyat elə bir ilkin və şərtsiz təməldir ki, o həm sosiallığın formalarını, həm də onun interpretasiya üsullarını şərtləndirir. Bu mənada Habermasın fikri yerinə düşür. Çünki o, hesab edir ki, sosiallığın representativ formalarının analizindən əvvəl gündəlik həyatda kommunikativ proseslərin təhlili mövcud olmuşdur.

Habermas "Müasirliyin fəlsəfi diskursu" (The Philosophical Discourse of Modernity, 1985) əsərində fəlsəfənin inkişaf yollarını analiz edərkən təhlilinin ümumi əsasını dil fəlsəfəsinə dönmüş kimi təqdim edir. Bu yanaşmada, təbii ki, fəlsəfədə və sosial elmlərdə linqvistik metodlar aktuallaşır. Habermas apardığı tədqiqatlarda qeyd edir ki, kommunikasiya dilə münasibətdə zahiri mexanizm deyil, o, təmələndən dil məkanına xas olan strukturdur. Bundan başqa, analizin obyektini kimi dil praqmatik ölçüdə, yəni nitq kontekstində çıxış edir. Vitgenşteyn kimi Habermas da dil strukturlarının analizinə deyil, bilavasitə dilin real olaraq nitqdə təcəssümünü təhlil edir. Habermas ehtimal edir ki, dil formaları yalnız kommunikasiya prosesində təhlil oluna bilər, çünki məhz nitqdə anlamın və fəaliyyətin elə mexanizmləri mövcuddur ki, onların sayəsində dil düşüncədə simvolik vasitə olaraq gerçəkləşə bilər.

Gerçəkliyin tam şəkildə əks etdirilməsində kommunikativ fəaliyyətin məkan olaraq nəzərdən keçirilməsi üçün nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış rəqurs mövcud olmalıdır. Lakin hətta belə bir yanaşmada da müəyyən tarixi kontekstdə həyatın konkret sahələri deyil, ümumiyyətlə, onun müxtəlif sferalarını əhatə edən formal-praqmatik ifadələrin işlədilməsi mümkün olur. Təbii ki, belə halda interaksiyanın iştirakçıları mövcud vəziyyətə yaradıcı şəkildə təsir etmək imkanına malik deyillər, burada onlar, başlıca olaraq, saxsyyət kimi formalaşmalarına birbaşa təsir göstərən ənənələrin daşıyıcıları kimi çıxış edirlər. Başqa sözlə, təkrar olunan funksiyalar aktor fəaliyyətinin perspektivini formalaşdıran amildir. Belə halda dünyəvi həyat da bu səviyyədə öz-özünü yenidən yaradır, yəni mədəni ənənələr davam edir, ictimai davranış normaları sayəsində sosial qruplar inteqrasiya edir və gənc nəslin nümayəndələri ictimai

münasibətlərə daxil olurlar.² Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Luman təklif edir ki, cəmiyyət sistem nəzəriyyəsi çərçivəsində nəzərdən keçirilməlidir və bu təhlildə sistemin və ətraf mühitin nəzərdə tutulması əsas məqam kimi çıxış etməlidir. O, ətraf mühit dedikdə, həm təbiəti, həm də mədəniyyəti nəzərdə tutur.³ Kommunikasiyanın təbiətinin öyrənilməsində N.Lumanın sistem yanaşması tamamilə fərqli ideya ortaya çıxarır. Belə ki, o, hesab edir ki, kommunikasiya sosial sistemin bir hissəsi olduğundan cəmiyyətin özünüreferensiya və özünübərpə qabiliyyətini üzə çıxarır.⁴ Luman kommunikasiyanın mövcudluğunu sosial əlaqələrin əsası kimi qəbul edir və onun sayəsində (yəni kommunikasiyanın) çoxsaylı seçim situasiyalarına malik informasiya məkanı yaranır.⁵

Lumana görə, kommunikasiya sosial mahiyyət daşıyan qarşılıqlı əlaqə faktını əks etdirir. O, vahid təsvir və idarə etmək üsullarına malik deyil, ən azı ona görə ki, prosesə təsadüfi amillərin təsir imkanları həddindən artıq çoxdur. Yəni burada iki məqam özünü göstərir. Bir tərəfdən kommunikasiya reallıqda və cəmiyyətin təhlilində mövcud gerçəklikdir, digər tərəfdən isə o, idarəyə tabe olmayan amillərlə müşayiət olunan prosesdir. Bu baxımdan, informasiya cəmiyyəti insanı kommunikasiya qaydalarının tələblərinə uyğun çərçivələrə salır. Təbii ki, belə halda qeyd edilən həyat tərzinə müvafiq ünsiyyət üsulu olmalıdır, yəni burada dəqiq, sürətli, mobil kommunikasiya əlaqəsi nəzərdə tutulur. Informasiya cəmiyyəti

yətinə xas olan yeni kommunikasiya səviyyəsinə Luman belə münasibət bildirir: “Yeni şəraitdə mədəniyyət kommunikasiya texnologiyalarında yaranan dəyişikliklərə rəğmən inkişaf edir”.⁶

Adları qeyd edilən alimlər problemin dərinliklərini araşdırmışlar və mövzunun kifayət qədər ciddi olduğunu dərk etmişlər, çünki hər bir yeni dövr özünəməxsus ünsiyyət üsulu tələb edir və bu yeni ünsiyyət üslubu öz növbəsində, dövrün şərtlərini müəyyənləşdirir, onun inkişafını istiqamətləndirir. Luman öz tədqiqatlarında qarşılıqlı anlaşmanın kommunikasiya prosesində informasiya, məlumat və anlama yolu ilə reallaşdığını qeyd edir. Habermas isə kommunikasiya mexanizmlərinin fəaliyyətini dilin daxili strukturu ilə əlaqələndirir. Subyektlər kommunikasiya prosesində qarşılıqlı anlaşma əldə etməyə cəhd göstərirlər. Kommunikasiyanın dinamikasını irəlicədən bu anlaşmanı gerçəkləşdirən sxemlər müəyyənləşdirir. Burada kommunikasiya prosesinin reallaşması üçün prinsip olaraq kommunikativ rasionallıq çıxış edir. Yəni kommunikativ rasionallıq fikir və mülahizələri əsaslandırmağa imkan verir. Konsensus (qarşılıqlı anlaşma) müasir informasiya cəmiyyətində kommunikasiyanın reallaşmasında ideal nümunə olaraq sosial fəaliyyətin effektiv modeli kimi çıxış edir. Bu mənada Luman hesab edir ki, konsensus yalnız ideal modeli nəzərdə tutur, lakin belə bir sxem real kommunikasiya proseslərini tam əks etdirmir. Lumana görə, informasiya cəmiyyətində kommunikasiyanın müasir texniki aspektləri, elektron kommunikasiya sahələrinin genişlənməsi kommunikasiyanın mahiyyətini dəyişmir, çünki bu, müasir cəmiyyətin sistem mexanizmlərinin təzahürüdür.

Əslində, Luman və Habermas dövrün kommunikasiya proseslərinin müxtəlif aspektlərini – məzmun və funksionallığı nəzərdə

² Habermas Ю. Философский дискурс о модерне. //Пер. с немецкого. М.: Изд-во «Весь мир», 2003. //http://yanko.lib.ru/books/philosoph/habermas-filosof_diskurs_o_moderne-2003-81.pdf

³ <http://journals.tsu.ru/uploads/import/1167/files/8-loskutnikova.pdf>

⁴ Луман Н. Реальность массмедиа. М.: «Праксис», 2005.

//http://socioline.ru/files/5/84/luman_realnost_massmedia_0.pdf

⁵ Луман Н. Понятие общества //Проблемы теоретической социологии. СПб.: ТОО «ТК Петрополис», 1994 //<https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2969>.

⁶ Луман Н. Невероятность коммуникации. //<https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2972>

də tuturlar. Kommunikasiya dilin kommunikativ imkanlarının reallaşdırılmasında üsuldur. Lakin kommunikasiyanın real şəkildə funksiyası dilə münasibətdə xarici mexanizmlərlə, yəni siyasi, iqtisadi, ən əsası, kütləvi informasiya vasitələri ilə müəyyənəşir. Habermas isə hesab edir ki, bunlar xarici təsirlər deyil, əksinə, proseslərin məğzini təşkil edən amillərdir.

Sosial kommunikasiyanın təbiətinin öyrənilməsi bugün soşiohumanitar elmlərin ən müxtəlif istiqamətlərinin maraq dairəsinə daxildir. Buna yaranan zərurət onunla əsaslandırıla bilər ki, hazırda informasiya texnologiyalarının sürətlə yayılması fərdlərarası münasibətlərin məzmun və istiqamətini dəyişir və bu da öz növbəsində, kommunikasiyada yeni davranış tərzlərinin yaranmasını şərtləndirir. Habermasın kommunikativ fəaliyyət nəzəriyyəsi kontekstində sosial kommunikasiya “hamının hamı ilə” şüurlu dialoqunu nəzərdə tutan rəsonal hadisə kimi dəyərləndirilir. Hesab olunur ki, qeyd edilən şərait cəmiyyətdə vətəndaş həmrəyliyini formalaşdırır.⁷ Yəni mövcud yanaşma qarşılıqlı anlaşmanı nəzərdə tutur.

Liotar “Postmodernin vəziyyəti” (“Состояние постмодерна”) əsərində Habermasın kommunikasiyanın əsasında razılıq, həmrəylik fikrini qəbul etmir, əksinə, o, hesab edir ki, kommunikasiyada fikir ayrılığı, ziddiyyət özünü göstərir. Liotar sosial-siyasi münasibətlərin reallaşmasında dil məkanını effektiv üsul hesab edir. O, yazır: “...danışmaq – mübarizə etməkdir, dil aktları ümumi mübarizəni ifadə edirlər”.⁸ Təbii ki, burada Liotar mübarizə dedikdə, zorakılıq deyil, müəyyən qaydalarla tənzimlənməni nəzərdə tutur. Qaydaları isə dil oyunlarının düzgün reallaşdırılması gerçəkləşdirir. Bu qaydaları lazımi şəkildə müəyyənəşdirir və istiqamətəndirə bilən tərəf udur.

⁷ Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. «Наука», 2006, с.303.

⁸ Yəni orada, s.160.

Sözsüz ki, tərəflər arasında razılığın yaranmasında qarşılıqlı anlaşma mühüm şərtədir, lakin razılığın əldə edilməsində *niyyət* mühüm məsələdir. Yəni tərəflər ümumi razılığın əldə edilməsinə, konsensusun gerçəkləşməsinə fərqli niyyətlərdən yanaşarlarsa və burada hər bir tərəf öz mənafeyini güdürsə, belə şəraitdə razılığın əldə edilməsi mümkün ola bilməz. Bu zaman situasiya daha da çətinləşir və belə vəziyyətdə tərəflər həqiqi niyyətlərini gizlətmək üçün “gerçəyəbənzər” dialoq modellərindən istifadə edirlər. Təbii ki, bu da məsələni daha çox mürəkkəbləşdirir. Yəni rəsonallıq nöqtəyi-nəzərdən Habermasın irəli sürdüyü mütləq razılığın əldə edilməsi inandırıcı görünmür və özündə kifayət qədər ziddiyyətli məqamları ehtiva edir. Bununla belə, Habermasın kommunikativ konsensus ideyası bugün öz aktuallığını saxlayır, çünki konfrantasiyalarla, qarşıdurmalarla dolu olan dünya zorakı yollarla deyil, məhz arqumentlərə əsaslanan razılıqla gələcəyini qura bilər.

Sosial kommunikasiyanın təbiətini fransız sosioloqu, postmodernist J.Bodriyar özünəməxsus şəkildə izah edir. Onun nəzərinə, “nəhəng simulyasiya prosesi” kommunikasiyanın bütün sahələrini “fantom məzmun”la (fantom – bir şeyin görüntüsü) doldurur.⁹ O, müasir simulyakrlar (simvolik kodlar) haqqında qeyd edir ki, işarəvi mühit daima öz-özünü törədən prosesdir (yəni ifadə olunan ifadə edəndən törənir). Bu baxımdan, müasir simulyakrlar müstəqil həyat “yaşayan” və ifadə etdikləri predmetlərlə birbaşa əlaqələrini itirmiş işarələrdir. Bodriyara görə, kütləvi informasiya vasitələri ilə reallıq müasir insanın təsəvvürünə birbaşa yayım rejimində nüfuz edir. Təbii ki, audio- və vizual obrazlar məkanında KİV-in zaman daxilində sürətlə dəyişən dinamikası real sosial proseslərin ritminə təsir etmək imkanına malikdir.

⁹ Бодрийяр Ж. Соблазн. М.: 2000, с.281 // <https://www.dissertat.com/content/etika-simulyakrov-zhana-bodriyara-analiz-postmodernistskoi-retseptsiiticheskogo>

Müasir dövrün nüfuzlu sosioloqlarından olan P.Burdaye isə əsərlərində sosial kommunikasiyanın problematikasına dair sosial məkan fenomeninə diqqət yetirir. Bu anlayışa o, subyektlərin yalnız real məkanda mövcudluğunu deyil, həmçinin onların şəxsi dünyasını da aid edir. Burdayeə görə, məkan sosial münasibətlərin müəyyənlanmış, strukturlaşmış, nisbətən qapalı, avtonom sosial kommunikasiya sahəsidir. Qeyd edilən kontekstdə tədqiqatçı cəmiyyəti müəyyən sferalara ayrılmış kommunikasiyaların məcmusu kimi təqdim edir və öz işlərində müfəssəl şəkildə “hüquqi sahə”, “sosial elmlər sahəsi”, “iqtisadi sahə”, “siyasi sahə”, “jurnalistika sahəsi” və s. sahələri analiz edir.¹⁰ Qeyd olunan yanaşmalardan məlum olur ki, həyat tərzinin dəyişilməsi fərdi münasibətlərdə də yeni qaydaların müəyyənləşdirilməsini vacib edir. Çünki müasir informasiya cəmiyyəti şərtləri daxilində kommunikasiya, əsasən, şəbəkə formatında dövr edən çoxözlü diskursiv əlaqələr şəklində təzahür edir. Deyilənlərdən çıxış edərək, kommunikasiyanın müasir dövr üçün xarakterik xüsusiyyətlərini, ümumilikdə, belə xarakterizə etmək olar:

- öz mövqeyinin səhv ola biləcəyi fikrini qəbul etməyə hazır olmaq;
- dialoqda qarşılıqlı anlaşmanın əldə olunması üçün həmsöhbətlərin prinsiplial məqamlarda mövqelərini tənzimləmə bacarığı;
- kommunikativ təcrübənin plüralizmi; kommunikasiyanın bütün iştirakçılara qarşı tolerant münasibət.

¹⁰ Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики. М., Институт экспериментальной социологии. СПб.: 2005, с.78.

https://www.academia.edu/6419540/%D0%91%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8C%D0%B5_%D0%9F_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82

Bu prinsiplər sırasında kommunikasiyanı rəşional hadisə kimi nəzərdən keçirənlər də vardır, lakin bu yanaşma perspektivli görünmür. İnformasiya cəmiyyətinin şəbəkə tipi informasiya selinin misilsiz sürəti ilə bağlıdır. Belə şərait biliyin “silinməsi” effektivini yaradır. Fərdin şüurunda özünə məhkəm yer etməmiş norma və dəyərlər natamam forma alır, tez sıradan çıxır və ya yeni təsəvvürlərə qarışır.

Beləliklə, sosial kommunikasiyanın təbiətinə dair fikirləri belə ümumiləşdirmək olar ki, fərdlərin qarşılıqlı əlaqələrində razılaşma və anlaşmanın mühüm yer tutması, sosial kommunikasiyanın diskursiv mahiyyət daşması aparıcı mahiyyətlər kimi dəyərləndirilə bilər. Yəni kommunikasiyanın bütün iştirakçıları dərk etməlidirlər ki, gerçək münasibət dialoqda formalaşma bilər.

Müasir insan mürəkkəb sosial mühitdə yaşayır. Belə ki, o, cəmiyyət içində, insanların əhatəsindədir, digər tərəfdən isə onu informasiya axını əhatə edir. Cəmiyyət tədricən informasiya texnologiyalarının iştirakı ilə yaranan ölücyəgəlməz kommunikativ imkanlara malik “Ümumdünya Hərümçək Toru” həyat tərzinə köklənir. İnternetə daxil olaraq insanlar mühitə adaptasiya olmağa, digər insanlarla təmas qurmağa, sosiallaşmağa cəhd edirlər, lakin bu əlaqələr birbaşa kommunikasiya vasitəsilə deyil, əsasən, “Dünya şəbəkəsi”nin təqdim etdiyi işarələr vasitəsilə gerçəkləşir. Başqa sözlə, mövcud şəraitdə insan bilavasitə insanlarla deyil, işarələrin təqdim etdiyi realıqla qarşılıqlaşır. İşarələr vasitəsilə təqdim edilən reallıq, təbii ki, hər bir fərd tərəfindən özünəməxsus şəkildə qavranılır, yəni burada fərdin dünyagörüşü, bilik səviyyəsi, interpretasiya imkanları və s. ilə bilavasitə bağlı olan mürəkkəb proseslər nəzərdə tutulur. Başqa sözlə, insanın dünyanı qavraması, baş verənlərə münasibəti məhz işarələrdən aldığı məlumatlar vasitəsilə formalaşır. Burada o, (yəni insan) sosial fəaliyyətin iştirakçısı kimi kənarında

qalır və bu məqamda dilin mühüm əhəmiyyət daşıyan birbaşa in-
teqrasiya funksiyası aradan çıxır.

Fərdlərin davranışı ətraf mühətdən alınan fərqli və mürəkkəb
məlumatlar vasitəsilə müəyyənləşir. Bir məqama da diqqət yetir-
məyə deyər: belə ki, postmodernizm rəsonal idrakın və reallığın
izahının mümkünlüyünü bu və ya digər şəkildə inkar edir. Bununla
əlaqədar olaraq Liotar ictimai quruluşu təhlil edən qlobal nəzəriy-
yələri ictimai fikrin manipulyasiyasına cəhdlər kimi dəyərləndirir.
Bu manipulyasiyanın məqsədi isə tarixi inkişafa təsir etməkdir və
buradan belə qənaət yaranır ki, əgər bütün nəzəriyələr mahiyyət-
lərində manipulyasiyadırsa, deməli, gerçək ola bilməz.¹¹ Qeyd et-
mək lazımdır ki, postmodernistlərin müasir cəmiyyətdə dilin rol-
na dair özünəməxsus mövqeləri vardır. Onlar hesab edirlər ki, dil
insanın həyatı boyu təmasda olduğu yeganə reallıqdır. Yəni dil elə
bir varlıqdır ki, o, ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edir və
məhz dil vasitəsilə bu sahələrin dərk edilməsi prosesi reallaşır.

Liotara görə, informasiya bugün yalnız tələbatlılığı və fayda-
lılığı qədərində lazımdır. O, informasiyanı bir əmtəə kimi nəzərdən
keçirir və bu yanaşmasında tamamilə haqlıdır. Yəni informasiya
cəmiyyətini xarakterizə edən əsas məqam elə budur. Belə ki, əv-
vəllər insan dünyanı özül üçün açmaq, onu dərk etmək naminə bili-
yə can atırdısa, bugünün insanı ilk növbədə biliyin əldə edilməsinə
sərf etdiyi zamanın onun pul qazanmasına nə qədər fayda verəcəyi
haqqında düşünür.

Bodriyar müasir mədəniyyəti işarələr sistemi kimi nəzərdən
keçirir və hesab edir ki, hazırki cəmiyyətin sənayeye qədərki və sə-
naye cəmiyyətindən fərqi ondadır ki, müasir dövrlün insanının bir
gün ərzində qəbul etdiyi işarələri əvvəlki dövrlərdə yaşayan insan-

lar bütün ömürləri boyu mənimsəyirdilər və belə şəraitdə işarələr
təsvir etdikləri gerçəkliklərdən uzaqlaşır. Bodriyarın təbiri ilə
desək, onu simulyasiya edirlər. Yəni işarələr artıq öz autentikliklə-
rini itirirlər. Təbii ki, bu, ilk növbədə, bugünkü həyatın son dərəcə
sıx və intensiv xarakter daşması ilə əlaqədardır.

Mövcud situasiyanı dəyərləndirərək Bodriyar "simulyakr"
(orijinal olmayan kopya) anlayışını elmi dövriyyəyə daxil etdi. Yə-
ni bu anlamda işarə öz mövcud gerçəkliyi ilə əlaqəsini itirir, artıq
özül bir gerçəklik, reallıq kimi çıxış edir və bu gerçəklik hər cür ha-
disəni, faktı real mahiyyətindən uzaq, daha çox təqdim edən
məqsəd və istəklərini müvafiq şəkildə ifadə edir və təbii ki, reallığı
əvəz edir. Bugün kompüter qrafikası hər bir hadisəni gerçəyəbənzər
şəkildə simulyasiya etmək imkanına malikdir.

Alman filosofu, və sosioloqu Yurgen Habermas postmoder-
nistlərin müasir dünyanın işarələr sistemindən ibarət olması ilə razı-
laşır, lakin o, işarənin birmənalı şəkildə autentlik təşkil etmə-
məsi fikrini qəbul etmirdi. Yurgen Habermas hesab edirdi ki, in-
formasiya cəmiyyətində işarələr insanlara xidmət etməli, cəmiyyə-
tin inkişafına imkanlar yaratmalıdırlar. O, hesab edirdi ki, KİV-lə-
rin dünya mənzərəsini təhrif etmələrinə yol verilməməli, cəmiyyət-
də yaranan problemlər rəsonal şəkildə müzakirə edilməli və hər
bir şəxs ilkin informasiya əldə etmək imkanlarına malik olmalıdır.

Habermasın təqdim etdiyi model, mahiyyət etibarilə, heç bir
zaman mövcud olmayıb. Bu, heç mümkün də deyil. Əvvəla, ona
görə ki, məsələlərə dair müxtəlif münasibətlər və qiymətləndirmə-
lər mövcuddur, yəni burada subyektiv amil diqqətdən kənar qal-
mamalıdır, digər tərəfdən isə hadisələrin, faktların müəyyən niy-
yətlər və məqsədlər çərçivəsində manipulyasiyasına hər zaman
cəhdlər edilib və bundan sonra da ediləcək.

¹¹http://knigi.link/teoriya-kommunikatsii_1295/postmodernistyi-yurgen-habermas-38590.html

Açar sözlər: Ünsiyyət, kommunikasiya, kommunikativ mexanizmlər, kommunikativ modellər, simulyakr, virtual realliq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

Rus dilində:

1. Бодрийяр Ж. Соблазн. М.: 2000, с.281.
<https://www.dissercat.com/content/etika-simulyakrov-zhana-bodriiyara-analiz-postmodernistskoi-retseptsii-eticheskogo>
2. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики. М.: Институт экспериментальной социологии. СПб., 2005, с.78.
https://www.academia.edu/6419540/%D0%91%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8C%D0%B5_%D0%9F_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82
3. Луман Н. Реальность массмедиа. М.: «Праксис», 2005.
http://socioline.ru/files/5/84/luman_realnost_massmedia_0.pdf
4. Луман Н. Понятие общества //Проблемы теоретической социологии. СПб.: ТОО «ТК Петрополис», 1994.
<https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2969>
5. Луман Н. Невероятность коммуникации.
<https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2972>
6. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Пер. с немецкого. М.: Из-во «Весь Мир», 2003.
http://yanko.lib.ru/books/philosoph/habermas-filosof_diskurs_o_moderne-2003-81.pdf
7. <http://journals.tsu.ru/uploads/import/1167/files/8-loskutnikova.pdf>
8. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. «Наука», 2006.

Xarici dildə:

9. Graddol D. English On Decline For World Youth.
<http://www.guardian.co.uk.britain/article>. 27.02.2004.

İnternet resursları:

10. http://knigi.link/teoriya-kommunikatsii_1295/postmodernistyi-yurgen-habermas-38590.html

Афар РУСТАМОВА

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ

РЕЗЮМЕ

Современный период развития человеческой культуры и цивилизации характеризуется новым этапом в эволюции характера основных социальных процессов. Ведущей и во многом знаковой особенностью современного мира становится формирование глобальной информационной индустрии, развитие которой трансформирует роль информации и знаний. Статья посвящена анализу специфических особенностей общения и коммуникации на современном этапе цивилизации. В статье отмечается, что язык, как знаковая система выполняет важные функции в жизни человека и общества, также в ней затрагиваются противоречия, порождаемые распространением информационных технологий во все сферы деятельности человека. Автор обращает внимание теоретическим разработкам Бодрийера о взаимосвязи между *реальностью*, *символами* и *обществом*, анализирует коммуникативные процессы и в ос-